

1961 års Frobenius-instrument och 1631 års Lorentz-orgel

”Vad har vi? – Nyheter från igår.”

Kristianstad den 5 maj 2017

Niclas Fredriksson, Kristianstad 2017-05-04

Svenska kyrkan
LINKÖPINGS STIFT

Vad gäller saken?

- ... ”en genomlysning av orgelfasaden och dess pipor och därigenom få en uppfattning om möjligheterna att kunna rekonstruera den ursprungliga orgeln.”
- ”Hur kan vi på bästa sätt förvalta detta kulturhistoriska arv?”

Utgångspunkter och alternativ

- 1961 års Frobenius-instrument
 - Bruksskick: vård- och underhållsbehov; reparabel
 - Status bland bevarade Frobenius-verk
 - Receptionshistoria: Litteratur och arkiv
 - Flytta, återanvända, avyttra, skrota/återvinna: rimligt?
- Lorentz-fasaden
 - Bevarandegrad: Vad finns kvar? Status och skick.
 - Restaurering: möjlig?
- 1631 års Lorentz-orgeln
 - Rekonstruktion, förebilder och underlag
 - Referenser: bevarade orglar, arkivhandlingar och litteratur

1961 års Frobenius-instrument

- Disposition
- Rundvandring
- Bruksskick
- Status

Disposition 1961

Huvudverk

Principal 16'
Oktava 8'
Spillflöjt 8'
Oktava 4'
Håflöjt 4'
Sesquialtera II
Oktava 2'
Mixtur VI
Trumpet 8'

Ryggpositiv

Principal 8'
Gedackt 8'
Oktava 4'
Spetsflöjt 4'
Svegel 2'
Kvinta 1 1/3'
Scharf IV
Krumhorn 8'

Bröstverk

Träkvintadena 8'
Rörflöjt 4'
Principal 2'
Spetskvint 1 1/3'
Oktava 1'
Harfenregal 8'

Svällverk

Koppelflöjt 8'
Spetsgamba 8'
Principal 4'
Blockflöjt 4'
Rörkvint 2 2/3'
Waldflöjt 2'
Ters 1 3/5'
Mixtur V
Cimbel III
Dulcian 16'
Skalmeja 4'
Clarino 4'

Pedal

Principal 16'
Untersatz 16'
Oktava 8'
Gedacktpommer 8'
Gemshorn 4'
Nachthorn 2'
Rauschpfeiffe V
Fagott 32'
Basun 16'
Trumpet 8'
Regal 4'
Cornett 2'

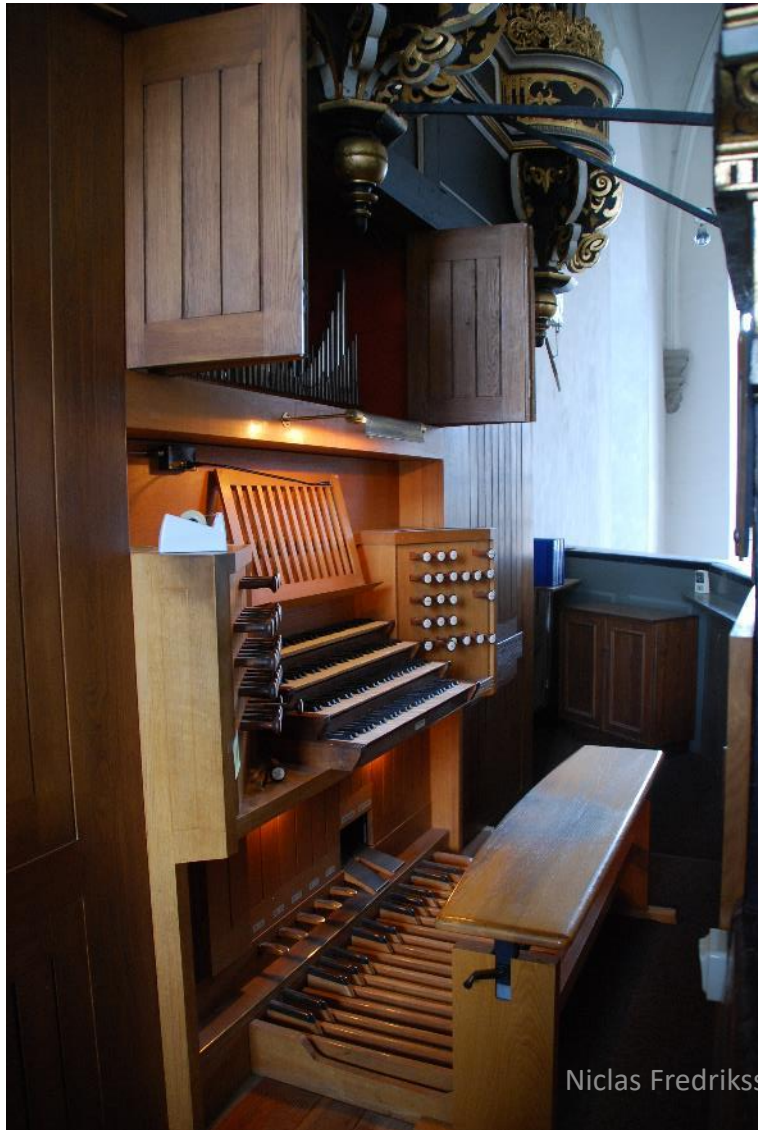
Nuvarande situation – överblick

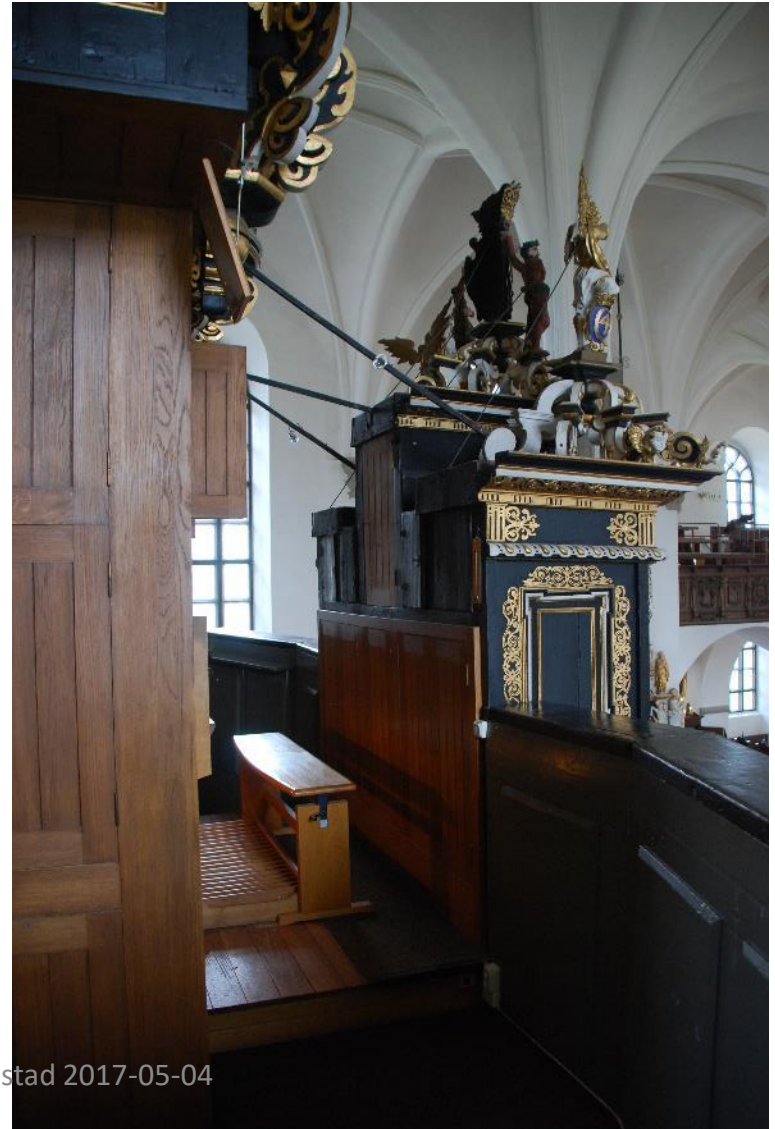
Niclas Fredriksson, Kristianstad 2017-05-04

Nuvarande situation

Niclas Fredriksson, Kristianstad 2017-05-04

Nuvarande situation

Niclas Fredriksson, Kristianstad 2017-05-04

Nuvarande situation

Niclas Fredriksson, Kristianstad 2017-05-04

1961 års instrument – bruksskick

- Väderverk
 - Väderrör: trätekniskt felkonstruerade
 - Väderlådor: svår-/oåtkomliga ventilkistor
- Regerverk
 - Blindklav saknas
- Pipverk
 - Viss instabilitet

Kyrka	År	Verk	Sammansättning	Verkstyp	Stift
Kristianstad	1961	IV P	Heterogen	Mekanisk	Lund
Tref Göteborg (fr Skövde Helena 1971)	1951	III P	Heterogen	Mekanisk	Frikyrka
<i>Hässleby</i>	<i>1951</i>	<i>III P</i>	<i>Heterogen</i>	<i>Mekanisk</i>	<i>Linköping</i>
<i>Stora Kopparberg</i>	<i>1963</i>	<i>III P</i>	<i>Homogen</i>	<i>Mekanisk</i>	<i>Västerås</i>
Rävinge	1941	II P	Heterogen	Mekanisk	Göteborg
Kropp	1950	II P	Homogen	Mekanisk	Lund
Lackalänga	1952	II P	?	Mekanisk	Lund
Sireköpinge	1952	II P	?	Mekanisk	Lund
Forshem	1952	II P	Heterogen	Mekanisk	Skara
Östervåla	1952	II P	Heterogen	Mekanisk	Uppsala
Saxtorp	1955	II P	?	Mekanisk	Lund
Glostorp	1956	II P	?	Mekanisk	Lund
<i>Huddunge</i>	<i>1956</i>	<i>II P</i>	<i>Homogen</i>	<i>Mekanisk</i>	<i>Uppsala</i>
Gothem	1959	II P	?	Mekanisk	Visby
Torrlösa	1962	II P	Heterogen	Mekanisk	Lund
Hemse	1963	II P	?	Mekanisk	Visby
Skärv	1939	II P	Heterogen	Mek-pneum	Skara
Fensta	1932	II P	Heterogen	Pneumatisk	Uppsala
Viksta	1932	II P	Heterogen	Pneumatisk	Uppsala
Mölle kapell	1935	II P	?	Pneumatisk	Lund
Månsarp	1936	II P	?	Pneumatisk	Växjö
Länna	1936	II P	Heterogen	Pneumatisk	Stockholm
Dagstorp	1937	II P	?	Pneumatisk	Lund
Ripsa	1937	II P	?	Pneumatisk	Stockholm
Skummeslöv	1937	II P	?	Pneumatisk	Göteborg
V Ingelstad	1937	II P	?	Pneumatisk	Lund
Gustav Adolf	1938	II P	?	Pneumatisk	Skara
Mörarp	1938	II P	?	Pneumatisk	Lund
Örja	1938	II P	?	Pneumatisk	Lund
Mariestads domk:a	1938	II P	Heterogen	Pneumatisk	Skara
Hjärsås	1939	II P	?	Pneumatisk	Lund
Helgestad	1939	II P	Heterogen	Pneumatisk	Stockholm
Kvänum	1953	II P	?	Pneumatisk	Skara
Alva	1966	I P	?	Mekanisk	Visby
Mölleberga	1939	I bih	?	Mekanisk	Lund
Båstad Maria	1938	I bih	?	Pneumatisk	Lund
Gerum	1966	I (bih?)	?	Mekanisk	Visby

Bevarade verk av Frobenius, i Sverige

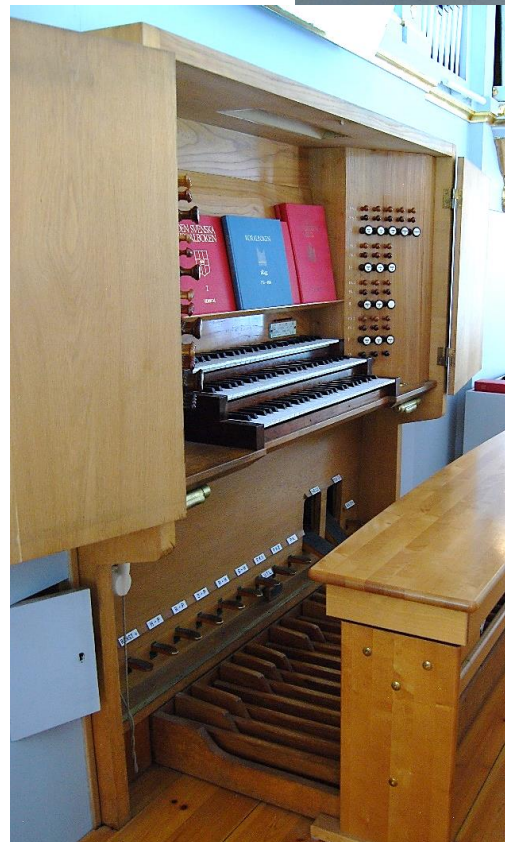
Enligt Tostareds 1988:I-1990:III.

Klassiska orglar i Sverige, tillbyggda av Frobenius

Enligt Erici & Unnerbäck 1988.

Kyrka	År	Åtgärd	Orgel
Askeryd	1962	Rest	J Wistenius 1760
Bro	1953	Rep o omb	S P Petersson 1839
Ekebyborna	1952	Rest	P Schiörlin 1806
Gammalkil	1948	Rest	P Schiörlin 1806
Hamränge	1949	Rest o omb	J Wengström 1853
Harbo	1953	Omb	J Blomquist och A V Lindegren 1850
Helgesta	1848	Omb	J Lund 1848
Huddunge	1956	Ny	Th Frobenius 1956
Härkeberga	1813	Ren o omb	A Svanström 1813
Västervik S:ta Gertrud	1948	Rep	J Wistenius 1744
Östervåla	1952	Tillb	P Z Strand 1825
Östra Karup	1948	Ren	J N och E Söderling 1842
Östra Ryd	1949	Omb	P Z Strand 1841
Östra Skrukeby	1941	Rep	P Schiörlin 1794
Öved	1948	Ren	O Schwan 1806
Genarps-orgeln	1938-41	Ren o rek	H C Frietzsch 1658-61
Hycklinge	1954	Flytt o rest	P Schiörlin 1810

Kristianstad och Hässleby

Niclas Fredriksson, Kristianstad 2017-05-04

Svenska kyrkan
LINKÖPINGS STIFT

1631 års Lorentz-orgel

- Händelselista
- Disposition
- Bevarandegrad
- Rundvandring
- Rekonstruktion, referensobjekt

Händelselista

Efter Friis 1961 och Kyhlberg 1945.

År	Händelse	Transkription / nämnt
1619	Kontrakt: den 30 mars	Friis 1961 s. 8
1620	Tilläggskontrakt: den 2 april	Friis 1961 s. 9f
1628	Invigning av kyrkan den 8 juni	Friis 1961 s. 10
1674	Carl Friedrich Sutorius: förteckning den 7 juli	Kyhlberg 1945 s. 70f
1685	H. H. Cahman: skrivelse den 11 februari	Kyhlberg 1945 s. 72f
1687	H. H. Cahman: reparation ca 20 veckor	Friis 1961 s. 16
1732	Christian Wenster: disposition	Friis 1961 s. 18; disposition s. 13
1745	Kyrkorådsprotokoll	Friis 1961 s. 19
1749	Kyrkorådsprotokoll: augusti	Friis 1961 s. 19
1760	Kyrkorådsprotokoll	Friis 1961 s. 19
ca 1770	Hülphers manuskript: beskrivning	Kyhlberg 1945 s. 74f
1781	Kyrkorådsprotokoll: den 13 augusti	Friis 1961 s. 20f
1782	O. Schwan: reparation 14-15 veckor, klar den 19 november	Friis 1961 s. 22

År	Händelse	Transkription / nämnt
1821	Reparation, P. Jönsson	Friis 1961 s. 23
1851	Ombyggnadsförslag, orgelbyggare Lindgren	Friis 1961 s. 23
1851	Förslag till ny fasad och ombyggnad, 1852	Friis 1961 s. 23f
1855	Byte av tungor, instrumentmakare Bruzelius	Friis 1961 s. 24
1886	Stämning och översyn: J. Carlsson	Friis 1961 s. 24
1888	Kyrkoråd: den 13 december beslut om ritning och kostnadsförslag på ny orgel	Friis 1961 s. 25
1889	Kontrakt om ny orgel, efter den 12 juli, Åkerman & Lund	Friis 1961 s. 25
1889	Ritning av kyrkan, Magdahl Nielsen 1889	Lundborg 1928 s. 78
1889	1631 års Lorentz-orgel rivs	Friis 1961 s. 25
1890-	Foto åt väster från koret, efter flytt av predikstol 1890	Lundborg 1928 s. 60; jfr s. 130
1891	Ny orgel av Åkerman & Lund, klar i maj	Friis 1961 s. 26; disposition s. 27
1928	Om- och tillbyggnad, Åkerman & Lund	Friis 1961 s. 28; disposition s. 27
1928-	Foto åt väster från koret	Lundborg 1928 s. 323
1949	Foto och beskrivning av orgeln	Friis 1949 s. 43; jfr Lundborg 1928 s. 130
1957–61	Ny orgel, Th Frobenius & Co, Lyngby; disposition Gustaf Carlman (-1948) och Jan Pontén (1959-)	Friis 1961 s. 29; disposition s. 31

Disposition 1631 (1674)

Efter Friis 1961 s. 13; jfr Kyhlberg 1945 s. 70-75.

Huvudverk, CDEF-a²

Principal 16'
Octava 8'
Spielflöt 8'
Quint:den: 8'
Octaua 4'
Querflöt 4'
Speilflöt 4'
Supoctaua 2'
Gemshorn
Zimmel
Mixtur
Dulcian 8'
Tremulant
Sperrventil

Ryggpositiv, CDEF-a²

Principal 8'
Gedackt 8'
Octaua 4'
Kleingedakt 4'
Supoctaua 2'
Scharff
Trompet 8'
Cornet 2'
Cymbelstjärna
Sperrventil

Pedal, CDEF-d¹

Untersatz 16'
Octaua 8'
Gedackt 8'
Quint:dena 8'
Octaua 4'
Posaun 16'
Dulcian 8'
Schalmeij 4'
Sperrventil

Övrigt

Kort oktav:
CDEF-a²
(44-toner)

Korton

Bälgverk:
fem kilbälgar,
enkelfaltade

Av dokument från 1674, 1685 och ca 1770 (transkriberade och återgivna av Kyhlberg 1945 bilaga 1-3 s. 70-75) kan registerandragens ordning vid spelbordet och stämmornas inbördes ordning på väderlådorna utläsas liksom en del om pipverket, som t.ex. att Querflöt 4' rimligen delvis var av 8'-längd, överblåsande med 4'-ton.

Svenska kyrkan

LINKÖPINGS STIFT

Rundvandring

Niclas Fredriksson, Kristianstad 2017-05-04

Rundvandring

Niclas Fredriksson, Kristianstad 2017-05-04

Rundvandring

Rundvandring

Niclas Fredriksson, Kristianstad 2017-05-04

Rundvandring

Hv Principal 16' (F 12')

- Reellt antal pipor i nedre fält: $9+11+9+11+9$ st = 49 st
- Största och minsta bevarad: F resp. f^2
- Klavomfång, manual: CDEF- a^2
- Interiörpipor: C, D och E
- Saknas i fasad: $f^{\#2}$, g^2 , $g^{\#2}$ och a^2
 - Sedan åtminstone ca 1949 troligen ersatta med svarta trälistor (jfr Friis 1949 s. 43).
- Fasadomfång, Hv Pr 12':
 - F- f^2 : $7+12+12+6$ st = 47
 - F- a^2 : $7+12+12+10$ st = 51
- Trol. ursprungligt antal pipor: $9+13+9+13+9$ st = 53 st
- Antal överflödiga, dubblerade kärnförsedda pipor: 2 st

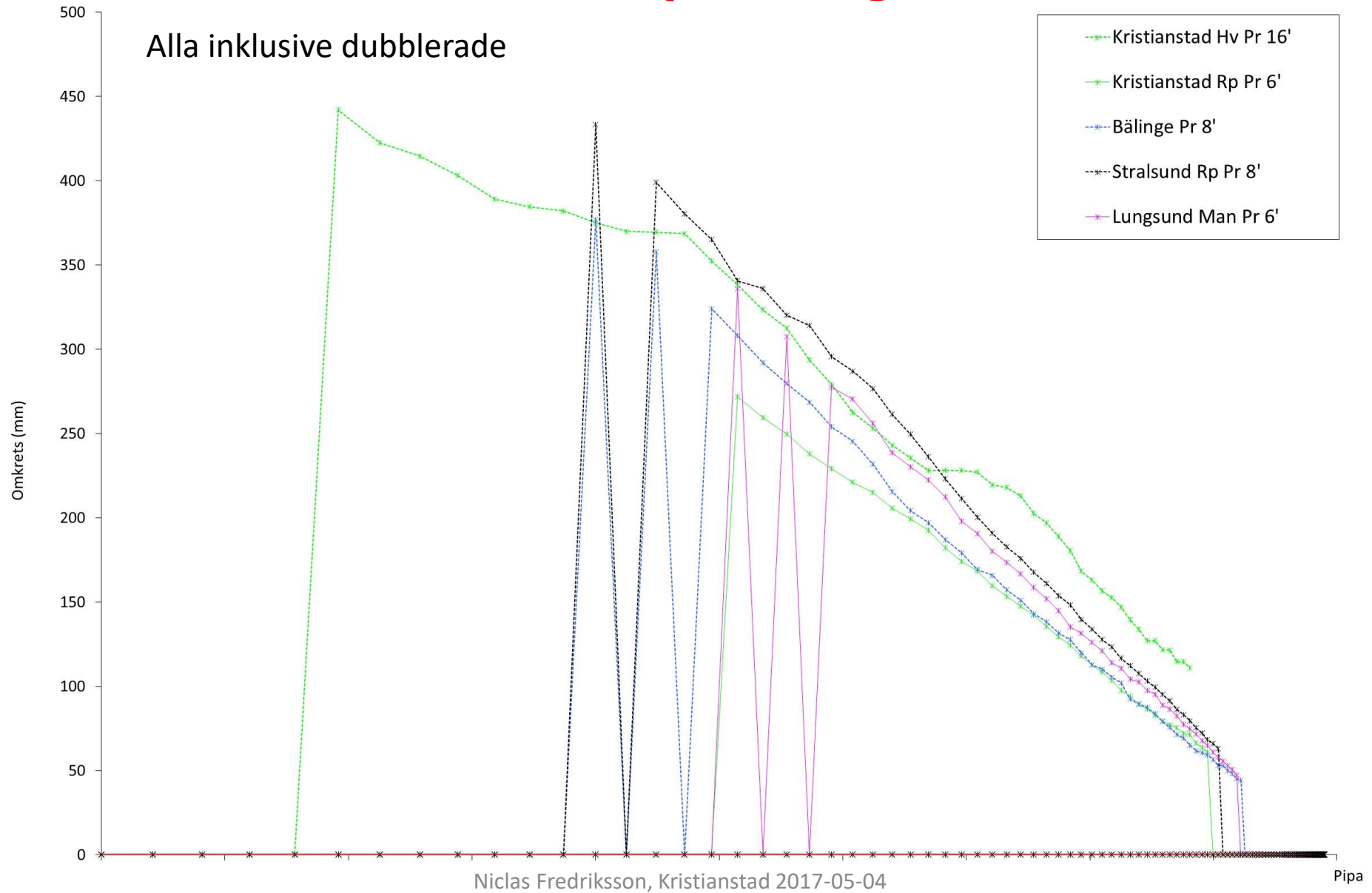
Protokoll från inventering och
uppmätning av Principal 12',
Niclas Fredriksson och Mats
Arvidsson 2017-05-04 (kl 11-19).

Svenska kyrkan

LINKÖPINGS STIFT

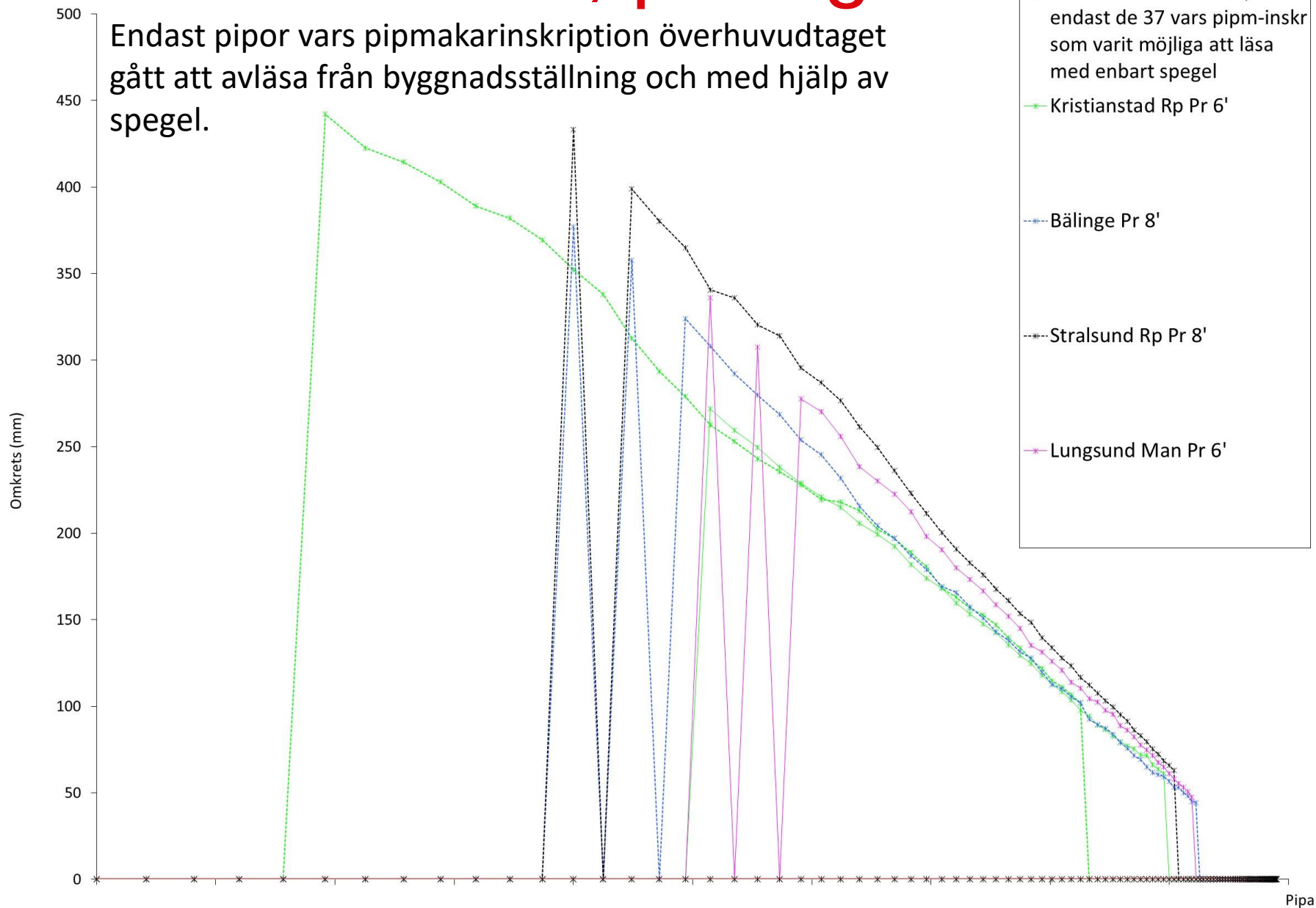
Niclas Fredriksson, Kristianstad 2017-05-04

Yttre omkretsar, prel. graf

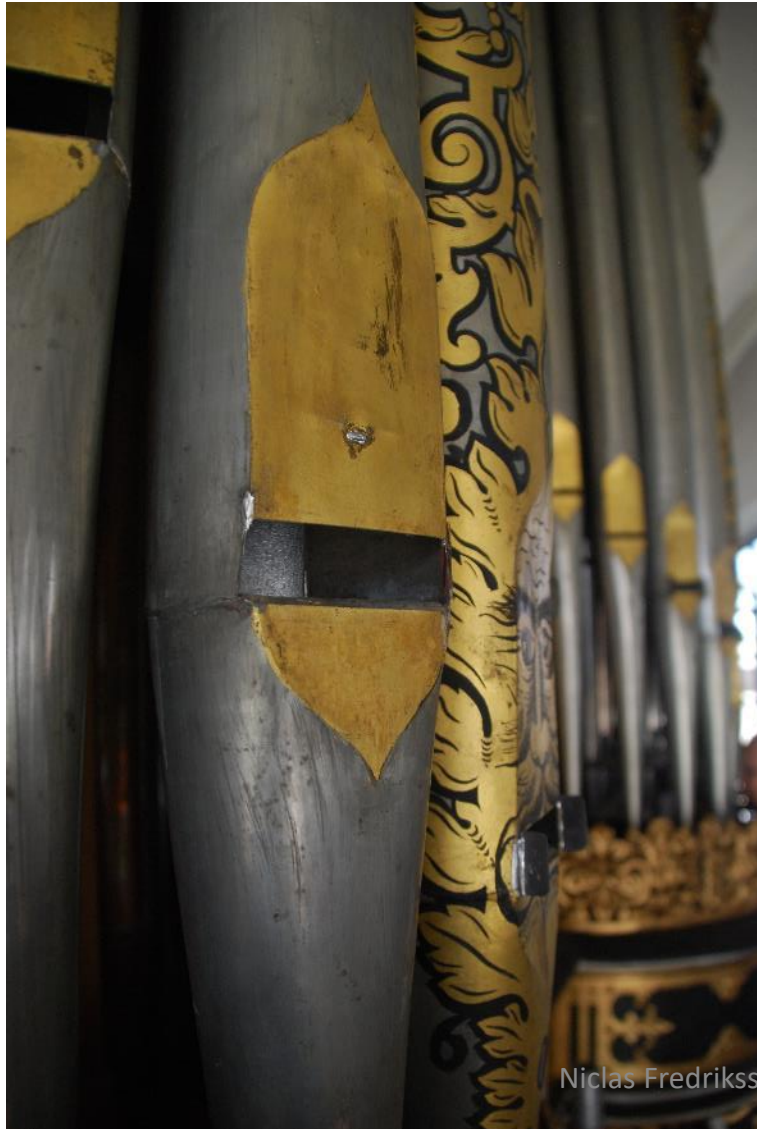

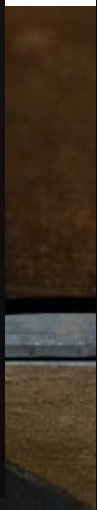
Yttre omkretsar, prel. graf

Endast pipor vars pipmakarinskriftion överhuvudtaget gått att avläsa från byggnadsställning och med hjälp av spegel.

Tonbildning

Niclas Fredriksson, Kristianstad 2017-05-04

Svenska kyrkan
LINKÖPINGS STIFT

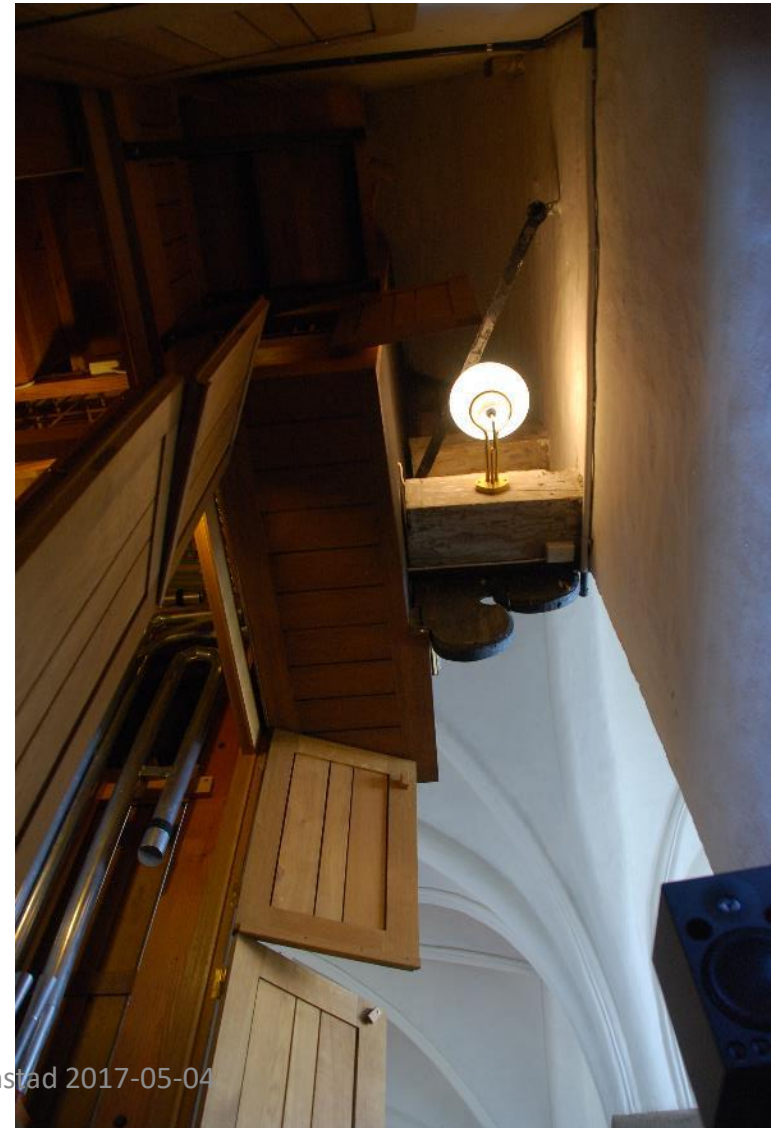
Tonbildning

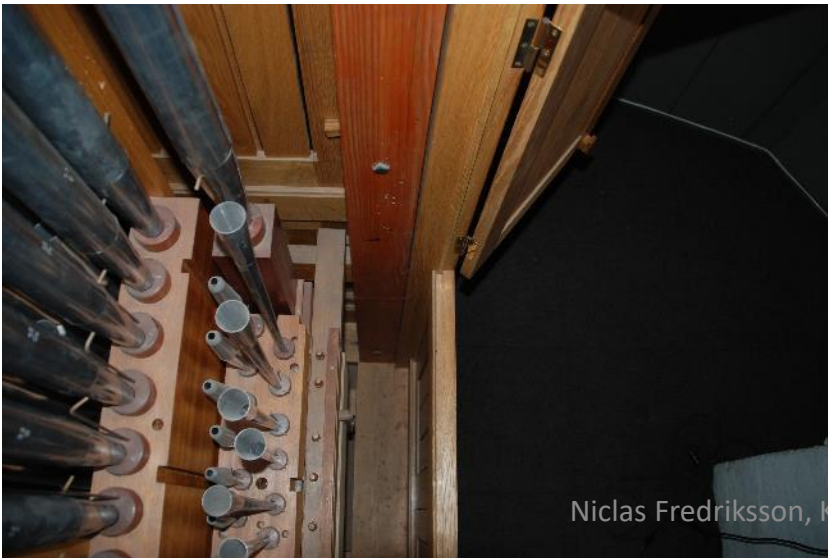
Tonbildning

Struktur

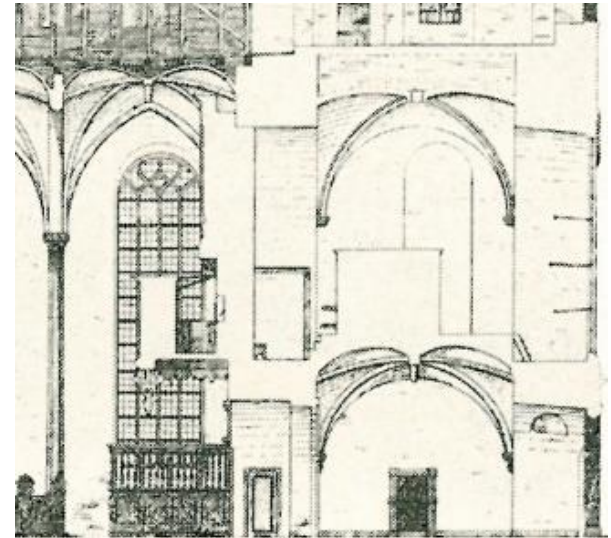
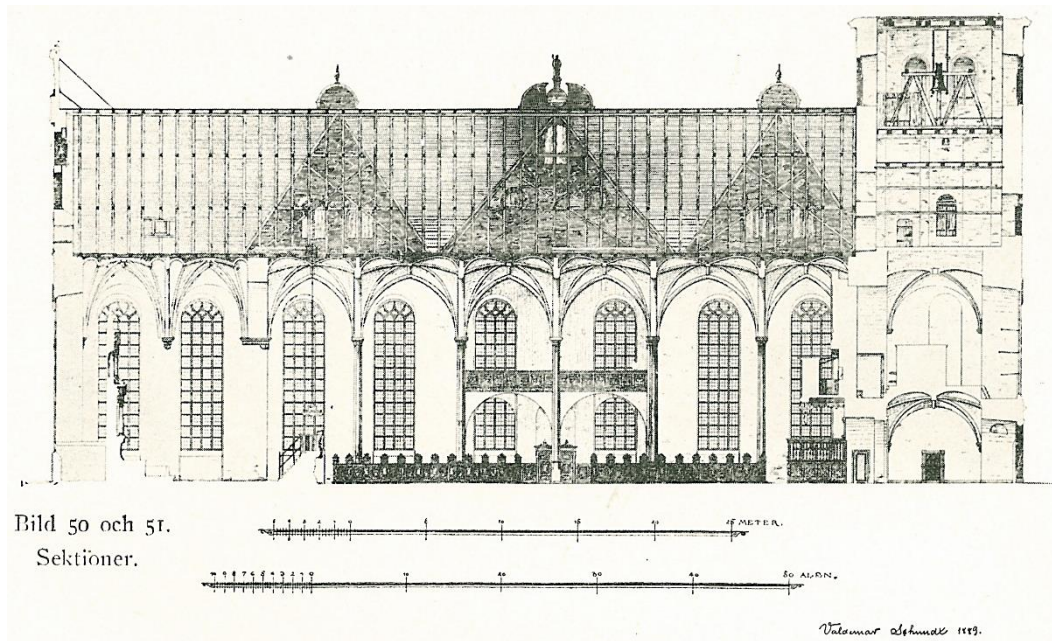
Struktur

Niclas Fredriksson, Kristianstad 2017-05-04

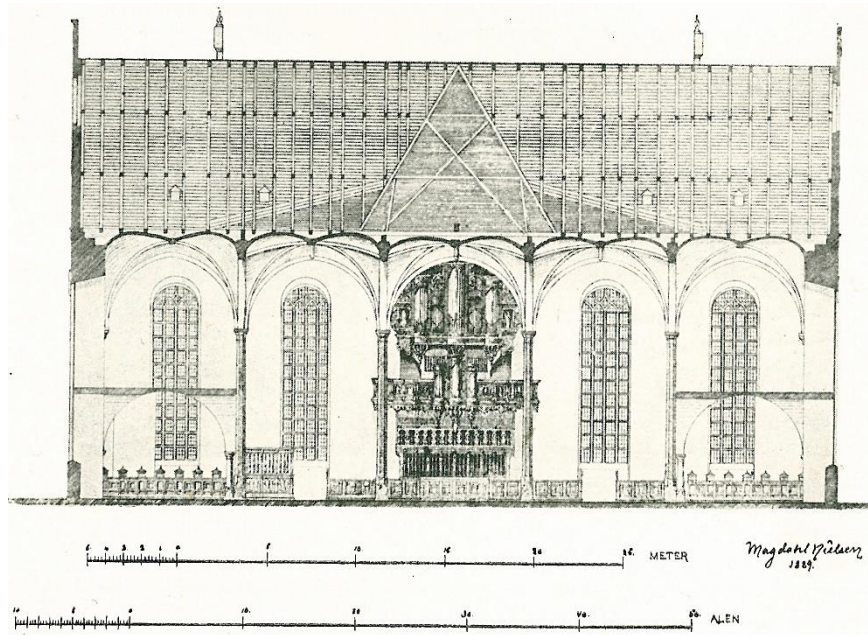

Ritningar, Magdahl Nielsen 1889

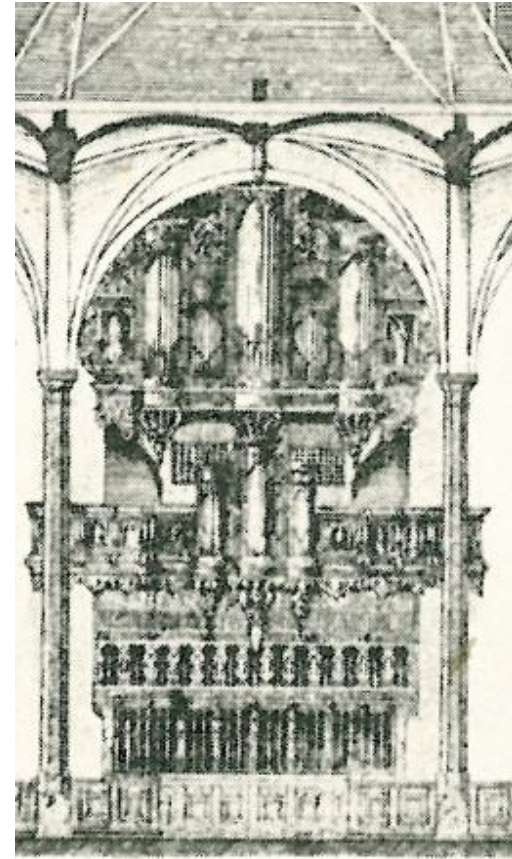

Efter Lundborg 1928 s. 78 bild 50.

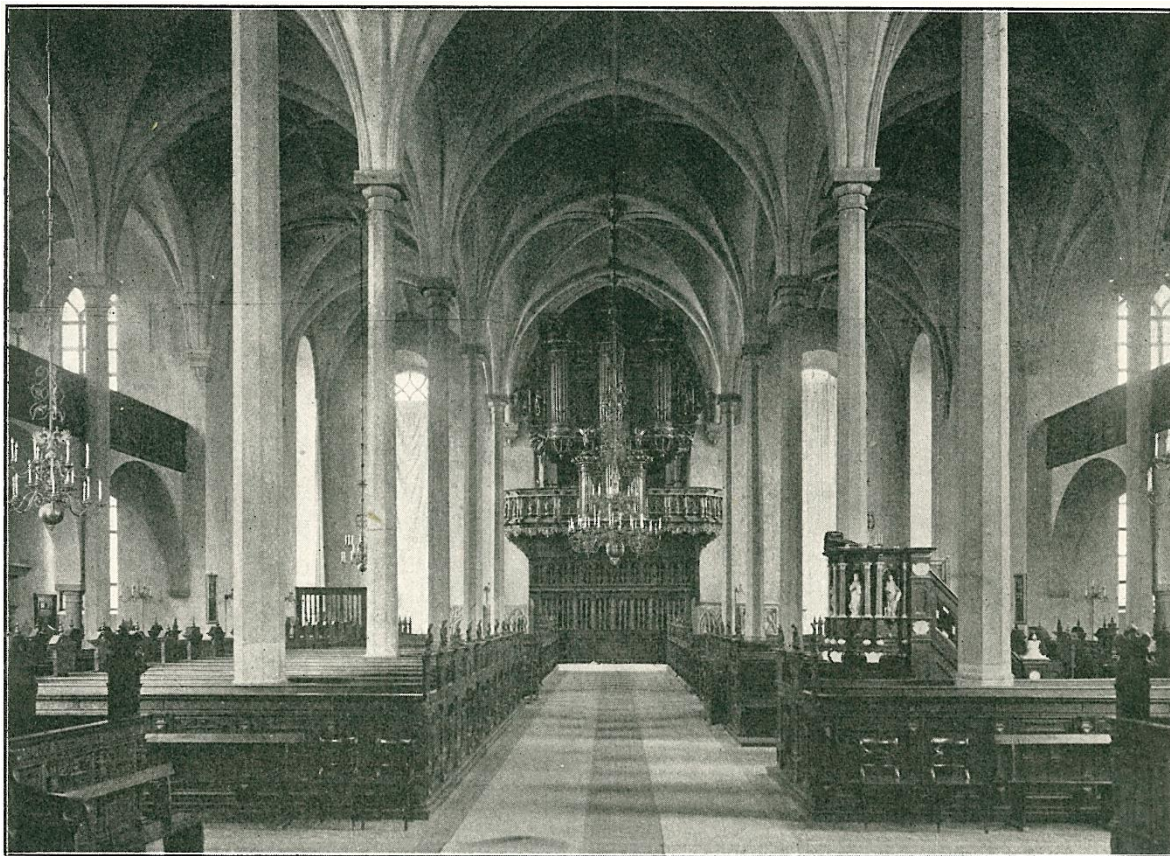
Ritningar, Magdahl Nielsen 1889

Efter Lundborg 1928 s. 78 bild 51.

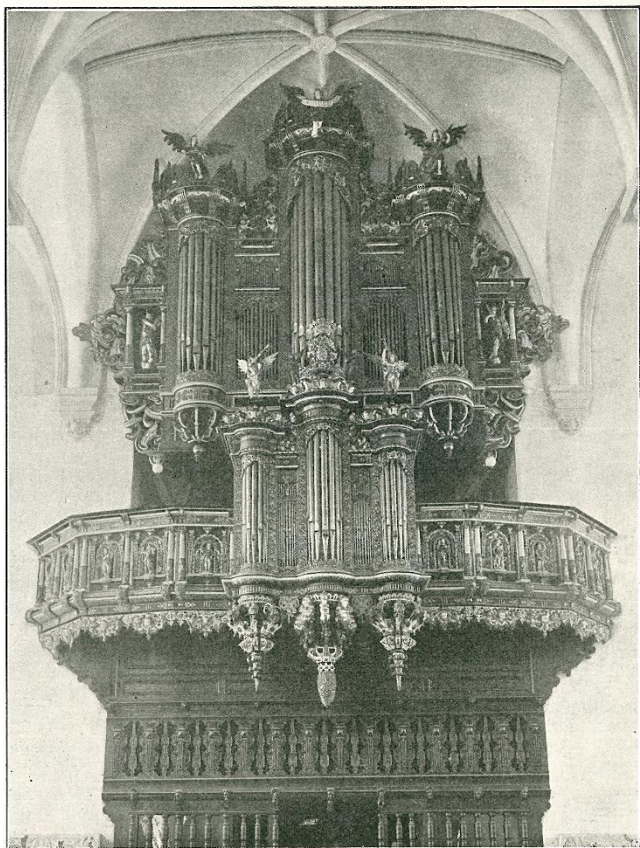

Äldre fotografier

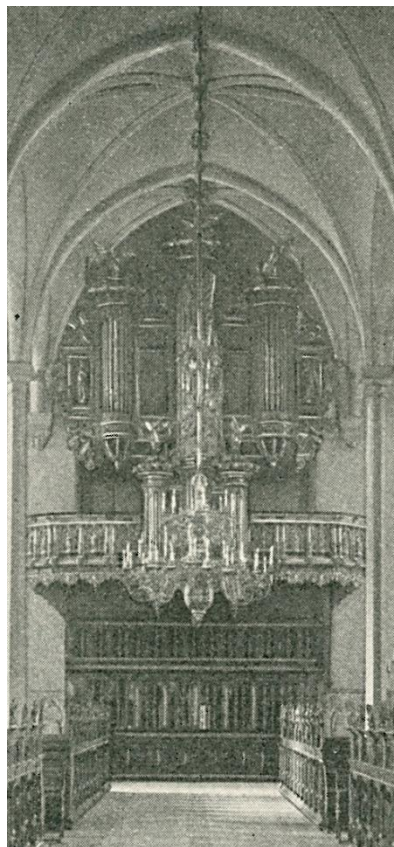

"Kyrkans inre sett från koret efter predikstolens flyttning 1890." – Lundborg 1928 s. 60.

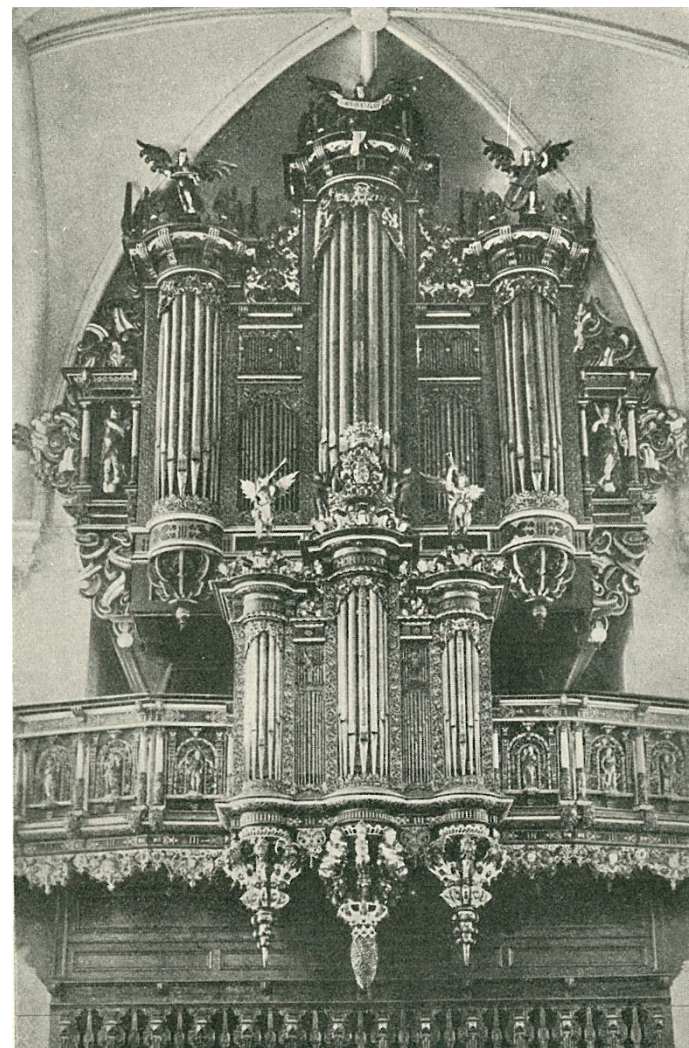
Äldre fotografier

Efter Lundborg 1928 s. 130.

"Efter restaureringen
1928." – Lundborg
1928 s. 323 (beskuren).

Efter Friis 1949 s. 43.

Referensobjekt – Lorentz-verk

- Schwabstedt, fasad

Kjersgaard 2007 s. 14.

- En eventuell innerverkspipa i Torrlösa

Kjersgaard 2007 s. 11.

Kulturhistorisk värdebedömning

1961 > ± < 1631

- 1961 års instrument vs.
 - Universellt kompromissinstrument
- 1631 års orgel
 - Internationell raritetsorgel

Jfr Friis 1954 och Friis 1961

Bevarad orgel

- Fr.o.m. 1960-talet
 - ”Med bevarad orgel avses en orgel där väderlådan och hela eller väsentliga delar av pipverket samt fasaden finns kvar.”
Cit. Erics & Unnerbäck 1988 s. 12.
- Slutet av 1900-talet.
 - Med tiden har i praktiken dock en något mer flexibel gränsdragning visat sig tillämplig. Den innebär att en orgel där fasad och större delen av det tillhörande originalpipverket bevarats kan ha behållit sin karaktär som historiskt orgel som bör bevaras och på sikt restaureras.
Unnerbäck 2011 s. 41.

Handlingsalternativ – rätt / rimligt?

- Ursprung/upphov och tillkomst/härkomst
 - Placering, kyrkorum, församlingsliv – omvärld
 - Musik och orgelbyggnadsteknik – genealogi
 - Avsikt, omsorg och uppoffring – hänsyn
 - Allmänintresse – hållbarhet
 - ekologi, ekonomi och social

”Skulle jag kunna ta ansvar för åtgärden om jag ställdes inför alla dem som är den aktuella artefaktens upphov, brukare och tidigare vårdnadshavare, och inför tänkbara framtida åtnjutare av dess inneboende kvaliteter och egenskaper?”

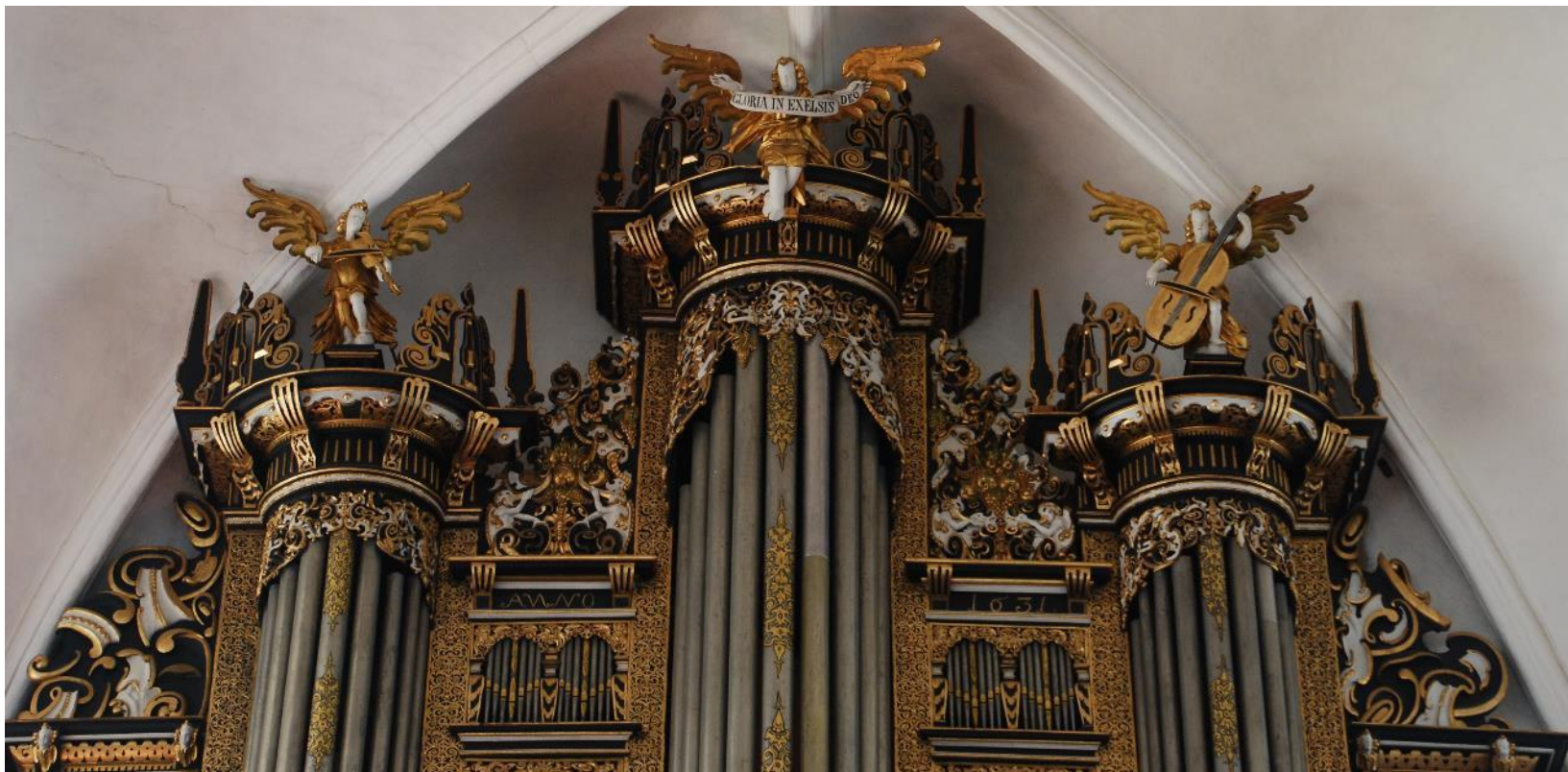
NiFr 2008 s. 320.

Förslag – Etapper och hålltider

- Formering av arbetsgrupp 2017
- Förstudie 2017–2018
 - Detaljerad dokumentation av
 - Hela fasaden och läktarmiljön: såväl Pr 12' och Pr 8' som blindpipor och struktur inklusive tornmurar, golvbjälkar o.s.v.
 - Arkivalier: genomgång och sammanställning, transkription och fotografering
 - Identifiering av referensobjekt
 - alla verksdelar, i stort och i detalj
 - Kostnadsuppskattning, budget och finansiering
 - försäljning (?) av 1961 års Frobenius-instrument
 - Beslut genomförande
 - Rapportering, publikation
- Rekonstruktionsunderlag 2018–2019
 - Undersökning, uppmätning och analys av
 - 1631 års delar av Lorents-orgeln
 - referensobjekt
 - Fastställande och val av grundläggande principer
 - för konstruktioner, material och dimensioner samt för tillverkning och bearbetning
 - Rapportering, publikation
- Projektering 2019–2021
 - Budgetering och finansiering
 - Projektplan för genomförande
 - Utarbetande av underlag för all konstruktion och tillverkning med beskrivning av metodik, material o.s.v.
 - Rapportering, publikation
- Genomförande 2021–2031
 - Upphandling
 - Del- och slutleveranser med händelser och evenemang
 - Etappinvigningar med visningar, gudstjänster och konserter samt media
 - Rapportering, publikation

Litteratur

- Edskes 1999
Edskes, Cor H.: "Helsingør Sct. Mariæ, Principal 4 Fuss, Zustand 1960" – "Einige Beobachtungen an den alten Prinzipalpfeifen", Fibiger Nørfelt (red.) 1999 s. 9-13 resp. s. 14-34.
- Erici & Unnerbäck 1988
Erici, Einar & R. Axel Unnerbäck: *Orgelinventarium – Bevarade klassiska kyrkorglar i Sverige*. Stockholm 1988.
- Fibiger Nørfelt 1999
Fibiger Nørfelt, Henrik: "Dokumentation angående Johan Lorentz-orgler" – "Dokumentation mit Bezug auf Johan Lorentz-Organ", Fibiger Nørfelt (red.) 1999 s. 77-88 resp. 138-141.
- Fibiger Nørfelt (red.) 1999
Orglet i Sct. Mariæ kirke i Helsingør – et festskrift. – Die Orgel i St. Marien-Kirche zu Helsingør – eine Festschrift. Red. Henrik Fibiger Nørfelt, Helsingør 1999.
- Fredriksson 2008
Fredriksson, Niclas: "Orgeln – Instrumentet framför andra", i *Kyrkorummet – kulturarv och gudstjänst. En samtalsbok om ett förändringsskede*. Red. Peter Bexell och Gunnar Wemann, Malmö 2008 s. 302-322.
- Friis 1945
Friis, Niels: "Johan Lorentz, Christian den fjerdes orgelbygger", *DMT* nr 6 1945 s. 104-108.
- Friis 1949
Friis, Niels: *Orgelbyggning i Danmark. Renaissance, Barok og Rokoko*. København 1949.
- Friis 1954
Friis, Niels: "Kristianstad-Organ. En fornemt dansk-svensk Kulturminde Historie – og det Problemer", *Ord och bild*, nr 7 1954 s. 437-443.
- Friis 1961
Friis, Niels: *Trefaldighetskyrkans orgel – Kristianstad 1619–1961*. Kristianstad 1961.
- Friis 1970
Friis, Niels: *Orgelbyggning i Danmark. Renaissance, Barok og Rokoko*. København 1970.
- Hultkvist 1995
Hultkvist, Mats: "Orglar i 1600-talets Skåne. Ett försök till sammanställning av hittills kända fakta om 1600-talsorglar i Malmö, Lund, Landskrona, Helsingborg och Kristianstad, samt lite vilda teorier." *Dansk orgelkultur, Det danske orgelselskab 1970–1995* s. 169-208.
- Kjersgaard 1995
Kjersgaard, Mads: "Principalmensuren i gamle danske orgler", *Dansk orgelkultur, Det danske orgelselskab 1970–1995* s. 209-276.
- Kjersgaard 2007
Kjersgaard, Mads: "Nyt om »Buxtehude-organet« i Torrlösa", *Orglet* nr 2 2007 s. 4-17
- Kjersgaard 2017
Kjersgaard, Mads: "Fingerprints of Ancient Masters", *ISO-Journal* nr 54, december 2016 s. 8-29.
- Kyhlberg 1945
Kyhlberg, Bengt: "Orgelbygggarfamiljen Cahman, Hülphers och orgeln i Trefaldighetskyrkan i Kristianstad", *STM* 1945 s. 61-75.
- Lundborg 1928
Lundborg, Matheus: *Heliga Trefaldighetskyrkan i Kristianstad – beskrivning och historia. På uppdrag av Kristianstads församling utarbetad och utgiven till kyrkans 300-års högtid den 3 juni 1928*. Kristianstad 1928 (s. 129-138).
- Mårtenssons 2012
A. Mårtenssons Orgelfabrik AB: *Angående läktarorgeln i Kristianstads Trefaldighetskyrka*. Anders Sällström. Lund 2012-09-26.
- Tostared 1988:I-1991:III
Inventarium över svenska orglar. Tore Johansson, red. (m.fl.); tolv volymer, Kinna 1988–91.
- Pontén 1961
Pontén, Jan: "Inför orgelinvielsen i Trefaldighetskyrkan", *Hälsning från vår kyrka – Församlingsblad för Hel. Trefaldighets församling i Kristianstad*, Trefaldighetstiden hösten 1961 s. 7-10.
- Unnerbäck 2011
Unnerbäck, Axel: "Kulturhistorisk karaktärisering och värdering av orglar", *Klanger från fyra sekel. Orglar i Strängnäs stift*. Red. Dag Edholm, Torvald Johansson, Albin Andréasson, Anna Gütthlein, Matthias Johnsson, Karl Gustav Sjögren och Erik Orviste, Värnamo 2011 s. 31-42.

Niclas Fredriksson

Stiftsantikvarie

013-24 26 78

niclas.fredriksson@svenskakyrkan.se

Svenska kyrkan, Linköpings stift

Växel: 013-242600

Box 1367, 58113 Linköping

Besöksadress: Ågatan 65

www.svenskakyrkan.se/linkopingsstift

Niclas Fredriksson, Kristianstad 2017-05-04

Svenska kyrkan
LINKÖPINGS STIFT